

Տոպաձեան Յ. — Շարլ Տիւ անդամ վենետիկոյ Միթի. Հայկ. ճեմարանին . . .	144
— Միթիար և իր գործունէութիւնը (բա- նախօսութիւն ԲԺ. Թորգոմեանի) . . .	189
Գլոտ Ալեկ. — Սեւրի Հայկական վար- ժարանին մէջ («Ordre» թերթէն) . . .	190
Տոպաձեան Յ. — Տանդէ (բանախօսու- թիւն Գեր. Հ. Թորոսեանի) . . .	191
— Ալիշան և իր գործը (բանախօսու- թիւն Ա. Զօպանեանի) . . .	240
Խմբ. — Ամսվերջի հանդէս Մուրատեան վարժարանի . . .	380
Միլլանի Կեմէթէն	
Մ. Հ. Ո. Միութիւն. — Հայ Ուսանող- ական միութեան կեանքն ու գործը (Կողբ Յունուարի, էջ Գ):	
— Քեօրողեան Ս. — Թատերական ներկա- յացում Հ. Ո. միութեան կողմէն . . .	96
— Նահատակներու տօնը ի Միլան . . .	190
ՀՌՈՄԷՆ	
Խմբ. — Հայ եկեղեցական երաժշտու- թիւն (ճառախօսութիւն Հ. Ղ. Վ. Տայեա- նի ի Հոտմ) . . .	93
— Հ. Բ. Բ. Մ. 25ամեայ յորելեանը . . .	242

— Լէոնարտոյ տա վինչիի մէկ գործը հայու մը սեփականութիւն . . .	361
Ռ. Փիլիպպոսեան. — Ս. Մակարայ վա- նուց «Միթարայ բլուր»ը կ'ողջունէ Ս. Ղազարու կղզին (Նաւականի կոթողին ի պատիւ Միթի. Աբբահօր) . . .	546
ՆՈՐ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	
Խմբ. — Բաբգէն Եպիսկ. Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ . . .	297
— Թորգոմ Եպս. Պատրիարք Ս. Երու- սաղէմի . . .	»
— Գեր. Հ. Մեսրոպ Հապոգեան Ընդհ. Աբբայ վիեննայի Միթարեանց . . .	»
— Աւետիս Պետրոս Ժ. Դ. Արփիարեան Կաթողիկոս-Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ . . .	454
ՄԱՏԱԶԴ	
Խմբ. — Ռուբէն Որբերեան (Փարիզ) . . .	47
— Գերպ. Գովրիկեան Աբբահայր (Վիեն- նա) . . .	48
Քեօրողեան Ս. — Մարիմեան Պարոյր (Միլան) (Յունիսի կողքին Գ էջ):	
Հացուէի Հ. Վ. — Գաղատոսեան Հ. Դիոնիսիոս (Թիֆլիս) . . .	383
Խմբ. — Ստեփանեան Հ. Դանիէլ . . .	484
— Վարդաբուրեան Հ. Անդրէաս . . .	»

1843-1931

ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Թիւ 1

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ — ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՀԱՏՈՐ ԶԹ ՌՅԶ-ՌՅԶԱ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ՎԵՐԱԾԻՆԵՆԶ ԼԱՅԱՍՏԱՆ

ԱՆՑԱՆԻ ցնորքի և յուսախաբութեան տարին. կեղծուպատիր դաշինքները խաղաղութեան վայրագոյրի մը ետին քէն ու վրէժ ուխտեցին. վաղամեռիկ յեղափոխութիւններ ու զիկատաորութիւն՝ ծաղրանքը դարձան դարու մը որ քաղաքակրթութեան բարձրագոյն մրցանիչն ստանալու յաւակնութիւնն ունէր. ու ամէնէն վերջ տնտեսական ճգնաժամի զարհուրանքն է որ աշխարհս իր հիմերէն կը սարսէ, ու ամբողջ մթնոլորտին մէջ հետզհետէ կը թանձրանայ մառախուղ մը տարտամ որ հեռաւոր ու մօտաւոր հորիզոններու վրայ հողիներու տազնապը կը բարդէ իր դժոխադէմ թխութեամբը համատարած:

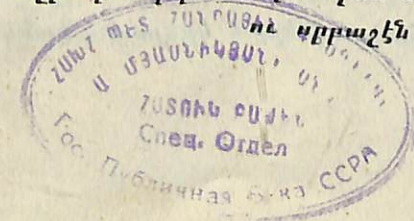
Իրերու այս սեւ, ահեղ ու ճակատագրական կացութիւնը միթէ այլամերժ հասպաշտութեան գործած աշխարհակործան նախճիրը չէ՞...

Գաղտնիք մը չէ անշուշտ թէ զիտութեան ամէն մէկ հսկայ քայլը ժահրոտ թոյնի կը վերածէ մարդ, նախ զԱստուած սպաննելու նոյնինքն մարդկութեան հոգւոյն մէջ. ոճիւր սարսափելի՝ որ կ'առաջնորդէ ընդփոյթ սպաննելու մարդն ալ իր պատուին ու ազատութեան մէջ՝ բռնակալութեան ստրուկ, ինչպէս է մեծամասնութիւնը այսօր: Ասոր հետեւանքը. — յուսահատ պահը, և կեանքի պայքարէն ի սպառ փախուստը՝ դատաւիք ու եղեռնաւոր վատութեամբ:

Չափազանց սեւաթորմի, ճակատագրական ու առեղծուածային է մարդկութեան ուղին՝ եթէ Ժընեւի սեղաններուն մօտեանանք:

Սակայն փրկութիւնն երկնքէն է, երկնքէն իջաւ. ինքն Աստուած է, իր յաւերժական ու անյեղի օրէնքին փրկարար ձան նախճիրը չէ՞...

ԲԱԶՄ. ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1931

Բեթղեհէմի մսուրէն սկսաւ մարդկու-
թեան վերաշինութեան հսկայ գործը. պէտք
է հոն զիմեն խոնարհ ու հաստատ հաւատ-
քով երկրիս նոր արքաներն ու հովիւները,
լսելու համար վերաշինութեան պատգամը՝
խաղաղութեան ու հաճութեան մէջ՝ Աստու-
ծոյ և իրարու հետ:

Անկից միայն պիտի հնչէ «Չեզ և մեզ
մեծ աւետիք»ը, որուն համար կ'աղօթէ
եռանդուն Աստուծոյ Եկեղեցին տիեզերքի
ամէն անկիւններէն բազկատարած. այդ
աւետիքն է որ մենք ալ կը մաղթենք ամ-
բողջ աշխարհի:

Մոռնանք հինը որ արդէն անցած է,
ու կրկնենք կեանքի նորոգ արշալոյսին.
«Շնորհաւոր Ամանոր»:

* * *

«Շնորհաւոր Ամանոր» ամբողջ Հայու-
թեան որ հոգեկան մտերմութեամբ մեզի
զօղուած՝ մեր ամսօրեայ խոհերուն և խօս-
քերուն բաժանորդն է:

Լիախիտ և հոգեբուխ շնորհաւորու-
թիւններ Ամանորի ժպիտներով իբր եր-
ջանկութեան զրաւական՝ ամէն անոնց
որոնց հետ մէկ է մեր ցեղական տունն
ու տաճարը, բախան ու մեծութիւնը, հնու-
թիւնն և ապագան, թարփոն ու Գողգո-
թան՝ բիւր անգամ սուրբ և նուիրական.
ամէն անոնց՝ որ անկեղծ սրտով, վսեմ
տունով իրենց հետ կը տանին աշխարհիս
ամէնէն հեռաւոր ու զանխուլ անկիւննե-
րուն մէջ անգամ՝ դաւանութիւնը իրենց
զիւցազն հայութեան, մաքուր՝ ինչպէս է
իր ակը եղեմածին:

Երբ «Շնորհաւոր ամանոր» կը կրկնենք
իրարու, անդրադառնանք թէ ազգային
հարազատ ու կրօնաշունչ բնադրող մը
ունինք այդ մաղթանքին մէջ. մեր վտա-
րանդի նժդեհութեան մէջ որքան սրտի
անուշ է յիշատակը նահապետական կեան-
քին... ու այդ «Շնորհաւոր»ին մէջ կար-
ծես կը բացուին երազային տեսիլները
Նաւասարդեան առաւօտներուն, ու հայ-
քենի ծուխ ու ծխանին արձագանգները

հեռաւոր ու բեկրեկ այդ նուիրական մա-
սունքին մէջ:

Թող երկնքի օրհնութեամբ բիւր ան-
գամ շնորհաւոր ըլլայ Հայութեան այս
Ամանորը, ու անոր օծութիւնը փայլի ա-
մէն հայու սրտին ու երեսին վրայ, հա-
մակ կեանքին վրայ՝ որ պէտք է նուիրուի
մեր պաշտելի ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒ-
ԹԵԱՆ:

* * *

Երբ աշխարհն ամբողջ իր առանցքէն
խախտած կը դողայ, երբ մռայլ ու ամ-
պրոպային վիճակը կը տիրէ տնտեսական
ու քաղաքական ճգնաժամով, ցնորք մը
է՞ խորհիլ Հայաստանի վերաշինութեան,
զուցէ խորհրդածեն ոմանք. երբ յանուն
պատառ մը հացի հարկ կ'ըլլայ մեր ճա-
կատը խոնարհեցնել ու փակ դռներու առ-
ջեւ երկար արտասուել, զառանցանք մը
է՞ մեր թելադրութիւնը: —

Եթէ մեր անմահութիւնը անհատին վի-
ճակուած ըլլար՝ այո՛, սակայն մեր եսը
մեր ցեղին մէջ է որ պիտի յաւերժանայ,
ու մենք բնագոյրէն անգամ կը տարուինք
բիւր անգամ զոհուելու՝ ողջ ու կենսու-
նակ սերունդ մը ապագային կտակելու:

Կեանքի անըջական հանգրուանն է Ա-
մանորը ուր սովոր ենք ու կը սիրենք պահ
մը դադար առնել մեր ճակատագրական
վազքէն, ըմբռնելու պահ մը այդ գա-
ղափարական անխառն ու մաքուր երջան-
կութիւնը որ քաղցրաւենիներէ ու խոր-
տիկներէ աւելի սիրելիներու ոգեխառնու-
մին մէջ կը բիւրեղանայ: Անոյշ մոռացու-
թիւնէն, վայելքի երանութենէն կը սթա-
մեր էութեան մէջ պարտքի ու աշխա-
տանքի պատգամը, ու ցուպը ձեռքերինս՝
կը բռնենք նորէն մեր ուղին երկայն ու
անձամբ. ու այդ նոր կեանքի սեմին
լի՛նչ է որ մեր ուշն և սիրտը կը զբաւէ,
բայց եթէ ճակատագիրը մեր Յեղին. հզօր,
բուռն ու տիրապետող զգացում մը որուն
մէջ ամբողջ մեր յաւերժական եսն է որ
կը յառնէ կանգուն, կ'արձանանայ խրոխտ

ապրելու անպայման և անտրամադրելի
տենչով սաւառնաթեւ:

Այդ եսը որ ցեղի հոսանքն է մեր երակ-
ներուն մէջ, ինչպէս հայրենի գետերը ան-
մահ Արարատի յաւերժական կոյս ձիւնե-
րէն սնած ու պարարուած, կը հոսի մեր
մէջ ու մեզմէ մեր սերունդներուն, որոնց
ամէնքէն այս պահուս կը լսեմ, իրենց տա-
ռապանքին, ցաւին, կսկիծին ու անհուն
լքումին մէջ «սիրելի տառապանքն և խոր-
հուրդը Յեղին» որ իմ արիւնսն է, իմ ա-
նունս, իմ պատիւս...»:

Երբ հայրենիքի մթաբքն ու օտարու-
թեան աւերածը մահուան սոսկումը կ'ազ-
դեն մեր ցեղին՝ մեր մէջ, ու մենք կար-
ծես ծայրայեղ լքումի մը մէջ կը մեռնինք
մեր հոգւով, ահա այդ պահուն է որ
Հայաստանի Ոգին, հսկայ ինչպէս Արա-
րատը, խրոխտ ու յաղթական աստուա-
ծութեան մը պէս՝ կը ցոլանայ իր ամբողջ
ամբիւծ ու պաշտելի տեսիլքով՝ պատմա-
կան դարերու հնութեան մէջ՝ իր հեթա-
նոս ու քրիստոնեայ զիւցազններով, ար-
քաներով, հայրապետներով ու նահատակ-
ներով, և այդ՝ ամէնէն գերագոյն ոյժն և
անմահութիւնն է որ կը ծնի մեր հոգւոյն
մէջ. ու մենք ամբողջ հնութեամբ ու սրբ-
բութեամբ, մեր ամբողջ քաղաքակրթու-
թեամբ ու փառքերով կը վերածնինք նո-
րոգ, զօրեղ, խրոխտ և անդիմադիր ու
Ալիշանի հետ կը կրկնենք մենք մեզի.

«Ե՛լ կանգնէ՛ դու գեղ, զաւակ ես երկնի...
Ծագէ՛ հայ հանճար, փայլէ՛ բիւր բոցեր
Խմանան ազգեր, թէ Հայք չեն անցեր»:

Հոգ չէ՛ թէ վաղափուլ ուժեր իրենց
փրկիչներուն թիրախ դարձնեն խաչն ու
կաթողիկէն, ու նորոգեն ուխտը հեթա-
նոս՝ հոն ուր մեր յոյսերը պիտի ծլած
ըլլային արդէն ու աճեցուն: Մենք պիտի
զիտնանք կարեկցիլ, ներել ու համբերել,
քանի որ զիտցած ենք յաղթանակել հե-
թանոս ու մազդէզ, արար ու սելճուք
սուրին ու անոնց պարտութիւնը տեսած
ենք մեր խաչին ոտքը: Ստոյգ է որ կրօ-
նական ու քաղաքական բեմերէն կ'ան-

հետանան իշխանութիւններ ու դէմքեր, ու
յարաճուն խոչընդոտներ կը յառնեն կեան-
քի և իրերու բնականոն ընթացքին դէմ:
Սակայն մենք պիտի չվհատինք տիեզե-
րական ոչ մէկ ուժէ, որովհետեւ մեզի հետ
են երկնքի ու երկրիս գերագոյն և ան-
ընկճելի զօրութիւնները. այդ հաւատքն է
որ մեր յոյսերը կ'իրականացնէ ու մենք
մեզի բնարան ու դրօշ մը պարզենք «Վե-
րաշինել Հայաստան»:

Դասալիքներու կամ յոռետեսներու դէմ
պիտի կանգնին այդ մեր հզօր ցեղին տե-
սանող հոգիները ու պիտի հրահրեն իրենց
կենսալիւր շունչով անթեղուած կրակը Հա-
յութեան:

«Սերունդք քաջին Վարդանայ
Անհրաք է անփառունակ
Ըստրուկ մընան կամ կորչին»:

Ու ազգին տգիտութեան անգամ ի տես՝
պիտի ոգեւորուին խորհրդածելով.

«Կամ՝ տեսնելով հէգ հայ տէրութէր
Սուրբ Ղեւոնդին կը յիշեմ,
Ու յուսահատ, տըրտում մըտքեր
Ինձմէն հեռու կը քըշեմ» (Գ. Քարխոյս)

Ազգին վիշտն ու վտանգը, թերին ու
պակասը տեսնողն երբ յուսալքուի, կամ
իր վատութիւնը կը ցուցնէ՝ ձեռք կար-
կառելու անոր, և կամ կ'անգիտանայ զօ-
րութիւնը որ թաքուն կ'ապրի մեր Յեղին
դարաւոր կաղնիին մէջ:

Ի՞նչ բանի մէջ պիտի կայանայ մեր
վերաշինութեան գործը, պիտի հարցուի
անշուշտ. ու մենք իսկոյն կը պատա-
սխանենք թելադրելով ամբողջ Հայութեան.
Շինենք ԵԿԵՂԵՑԻՆ, շինենք ԴՊՐՈՅԸ և ահա
արդէն վերաշինած կ'ըլլանք Հայաստան:

Եւ ստուգիւ մեր պատմութիւնը այնքան
երախտաւոր ու պաշտելի կը ցուցնէ մեզի
Լուսաւորիչը, որքան Սահակն ու Մես-
րոպը. մին մեր հաւատքը նորոգեց, եկե-
ղեցին շինեց. միւս ամովը մեզի դպրոց
ու գրականութիւն տուաւ. ու մեր բովան-
դակ մեծութիւնը այդ երկուքով է և ա-
նոնցմով միայն:

Վերականգնել ուրեմն նախ Եկեղեցին: Ու եկեղեցին նվաճապէս, ուր ժողովուրդը ապրի իր գերբնական կեանքով և յոյսերով, մանաւանդ երբ հաւատքի ոյժը հարկաւոր է, յոյսի թեւերով երկինք վերանալու վշտի ու տառապանքի այս օրերուն. երբ մեր հայրերը իրենց կեանքն և արիւնը տուած են պարսիկ հրոսակներուն դէմ որոնք մեր տաճարները կը քանդէին, այնքան վատ ու հաւատարմաց պիտի գտնուէինք մոռնալու զԱստուած, երբ չենք մոռնար մեզի տուն և ազարակ, սրճարան ու աղուժը հաստատել՝ առանց խնայելու մեր քսակին:

Հայ եկեղեցւոյ գերագոյն փառքն ու պարծանքը իր ծէսն է՝ ճոխութեան ու փայլին մէջ գեղեցիկ, զանազան ու խորհրդաւոր, առանց հայրենի տաճարներու ուր պիտի տեսնենք անոր հոգեգմայլ գեղեցկութիւնը՝ որուն վրայ հիացումով կը նային ամբողջ քրիստոնեայ ուրիշ ծէսերու ժողովուրդներ ու ծիսագէտներ անգամ:

Հայ եկեղեցւոյ երգը, մեղեդին ու շաբականը իր հմայքը կորսնցուցած է կարծես անոնց քով որ եւրոպական բազմաձայնը լսած են անշուշտ, ու այսօր ոտն առ ոտն բազմաձայնն է որ հոն կ'իշխէ մեծ խանդավառութեամբ հիւրասիրուած:

Բայց միթէ հնա՛ր է կարծել թէ արեւելեան հնաւանդ ու սրբազան մեղեդին իր իսկական բնոյթը կը պահէ բազմաձայնին մէջ: Պատրանք մ'է այդ, ըսինք որ բազմաձայնը արուեստն է որ կը մշտցնէ եկեղեցւոյ մէջ, արուեստ մը որ թէ երգին բնականութենէն կը գոյնայ և թէ ժողովրդեան բարեպաշտութենէն. քանի որ արուեստ մը պիտի ըլլայ ան՝ վարձուորաներու ձեռքը, ու պիտի վերնայ աւանդական բնոյթը տիրացուներու, պիտի վերնայ և ժողովուրդի մասնակցութիւնը, քանի որ անհնար կը դառնայ բազմաձայնի պարագային. ու այսպէս ժողովուրդը պիտի գրկուի հոգեկան մխիթարութենէ մը, մօտեանէ մը աստուածային պաշտամունքին:

Տասնեակ տարիներ առաջ, Հոռոմ, Ս.

Պետրոսի մայր տաճարին մէջ Ս. Քահաճայնայեան թագադրութեան հանգէտին եկեղեցականներու բնորոշ խումբ մը ամբողջ ժամերգութեան և պատարագին երգեց միաձայն Քրիզոստոմեան սրբազան եղանակները՝ միաձայն, հոգեխօսիկ որոնց կ'ընկերէր հաւատացեալը, անարուեստ, անաշխատ, բայց զգալով, հետեւելով, մասնակցելով աստուածային պաշտամունքին և անով իր հոգին կը սնէր արդէն կրօնքի սրբազան օծութեամբ որ երկնքէն կ'իջնէ:

Բազմաձայնի ու արուեստի մէջ զմեզ գերազանցողներն եթէ կ'ըմբռնեն միաձայնին սրբազնութիւնն ու պատշաճութիւնը ամենամեծ հանդիսատեսութեանց մէջ անգամ, մենք ինչո՞ւ նոյնը զլանանք մեր միաձայն երգերուն և շարականներուն որոնց իմաստի գեղեցկութիւնը, եզանակի զանազանութիւնն ու յարափոփոխ և բզմայլիկ motifները շատ վեր են ու գերազանց Քրիզոստոմեաններէն: Եւ ահա վերաշինութեան գործը թող ըլլայ վերականգնացընել աւանդութեան պահած գոհարները ու անոնց յարատեւ և հաւատարիմ գործածութիւնը գրաւական ընել իրենց անմեռ տեւականութեան:

Ու հոս առանց ուզելու կը ստիպուինք ակնարկել Հայ եկեղեցւոյ բարեկարգութեան հարցին որ օրուան խնդիրն է, որպէս թէ անոր կարգադրութեամբ մեծ բան շահի կամ նոր կեանք ստանայ ան:

Մենք ոչ պաշտօն և ոչ յաւակնութիւնն ունինք ո՞ր և է վճռի. միայն կը դիտենք որ հարցի մեծագոյն պնդումները Նոր աշխարհներէ կը լսուին կամ Նոր աշխարհի հոգեբանութեամբ լեցուած անձերէ. գէթ եկեղեցական ըլլային անոնք որ երկար սրճակներ մրտացելն լրագիրներու մէջ կամ առ նուազն եկեղեցական ծէսի և պատմութեան տեղեակ անձեր. մեծ մասը այս կրկին տեսակէտներէն ալ զուրկ էր:

Ինչ է արդեօք և ուսկի՞ց այդ մարմաջը: Սեղանի վրայ դրուած շատ մը հարցերէն կրնայ գուշակուիլ անոնց հիմնական շարժառիթը և մղումը:

Եթէ պարզապէս ծիսական երկար պաշ-

տամունքի համառօտութեան հարցն ըլլար, շատ բնական էր, քանի որ կեանքի, աշխարհի և արդի պայմաններն այսպէս կը պահանջեն. սակայն լուրջ խնդիրներ ալ կան. ամուսնալուծութիւնը բաւական հինքէն է, և զայդ պահանջեցին, միշտ Նոր երկրէն, ի մէջ այլոց՝ եկեղեցականներ ալ. բարեբախտաբար Էջմիածին մերժեց այդ հակաեւտարանական և հակաբնական շարիքը. ոմանց շատ հաճելի չթուեցաւ այդ, ու մինչեւ անգամ յետադիմական ալ որաւ կուեցաւ Էջմիածին, փոխանակ գովեստի՝ որուն արժանի էր այդ տեսակէտին մէջ:

Բարեկարգական հարցերուն մէջ կուսակրօնաբան ալ կայ. աս ալ քիչ շատ Նոր երկրէն. շունչ մը որ բնականաբար Նորազանդներէն կու գայ, որոնք կատարելապէս անանկ են այս աստուածային գեղեցիկ հարստութենէն ու կը ջանան զայն կողոպտել Հայաստանեայց եկեղեցիէն՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակներուն ձեռքով:

Կուսութեան սրբութիւնն ու գեղեցկութիւնը ցուցնելու համար հարկ կայ սկսինք զայն դիտել ու զմայլիլ Քրիստոնէութեան աստուածային Հեղինակին ու Հիմնադրին մէջ, թէ՞ Աստուածամօր, թէ՞ Առաքեալներուն՝ որոնցմէ շատերը եթէ կարգուած ալ էին, սակայն ամէն ինչ թողին երբ աստուածային կոչումով առաքելական պաշտօնն ընդունեցան, թէ՞ բոլոր դարերու սուրբ հայրապետներուն, արեւելքի ու արեւմուտքի մէջ:

Հայ վանքերն ու վարդապետանոցները կուսակրօններով չէ՞ր որ կը ծաղկէին. անոնք չեղան միթէ հայութեան հաւատքի ջահերը, հայութեան մտաւոր դասակարգը՝ որ տուին մեզի գրական սրբազան ճոխ ու գեղեցիկ աւանդ մը, հարստութիւն մը, մեր փառքը որով կը պարծինք օտարներուն առջեւ ու մենք մեր մէջ ալ մեծ ու խրոխտ կը զգանք զմեզ:

Ինչո՞ւ ուրեմն այդքան հակառակութիւն միթէ ազատ ճամբայ մ'ալ չկայ անոնց որ այդ գերազանց բայց ծանր լուծը չեն ուզեր իրենց ուսն առնել. Քրիստոս ար-

դէն պահանջած չէ զայն. մանաւանդ թէ ինք ըսած է. «Որ կարողն է տանել՝ տարցի»:

Ինչո՞ւ Անկիւրան աղանդին կեղծիքներէն հրապուրուած՝ քահանաներու երկրորդ ամուսնութիւն թոյլատրել, հակառակ Ս. Պողոսի Առաքելական սահմանին՝ որ եպիսկոպոսի, քանականի և ստրկաւորի համար կը պատուիրէ «միայ կնոջ ուր» ըլլալ. (այսինքն, այս սուրբ աստիճաններուն կուչուողները պէտք չէ որ երկրորդ ամուսնութիւն կատարած ըլլան, ինչպէս կը հասկնային՝ Նիկիոյ Ս. Ժողովը և առհասարակ բոլոր Ս. Հայրերը. Հայ եկեղեցին ալ մինչեւ վերջերս դեռ այդպէս ըմբռնած ու գործադրած էր առաքելական սահմանը ընդհանուր Ս. Եկեղեցւոյ և մեր Ս. Հարց վարդապետութեան համեմատ.) հակառակ Նիկիոյ Ս. Ժողովին կանոնին որ յայտնի և բացարձակ կերպով կ'արգիլէ ամուսնալուծութիւնը ու արդեւ քահանայական աստուածային սուրբ կարգի ձեւաւորութիւնն առած ևն, թող թէ երկրորդ ամուսնալուծութիւն:

Առանց գոհունակութեան չէ որ կը դիտենք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակներուն մէջ գիտակցութիւնը և մարտադրը կեղծ բարեկարգութեան, ու նոր առաքելութիւններու դէմ. քիչ մերկացումներ ու դատապարտութիւններ ալ չլսեցինք:

Իրրեւ հիմնական սկզբունք անշուշտ պէտք է ընդունինք որ, եթէ հարկ կայ ո՞ր և է փոփոխութեան կամ բարեկարգութեան՝ կատարուի մեր Ս. Հարց և մեր սրբազան հնութեան հոգւոյն համեմատ, քանի որ «Ինքեանք ելին և մեզ ուսուցին». և այդ ուսուցումը բաւ է մեզի. ոչ հաւատքի և ոչ ծէսի նորութիւն. «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս»: Տե՛ղն է ըսել նաեւ թէ. «Յուսմունս պէսպէսս և յօտարաձայնս մի դանդաջէք», այլ «Քննեցէք զգիրս», մեր Ս. Հարց զրքերն ու Ս. Աւետարանը և ոչ թէ նորաշխարհեաններուն: Մեր Ս. Հայրերը ոչ մէկ թերի թողած են հաւատալիքի և անոնց մեկնութեան. ոչ մէկ ջանք իննսյած են հանձարի, մտքի և արուեստի

հարստութեան՝ պահելու Հայ եկեղեցին։ Եթէ բարեկարգելու կէտ մը կայ, յապաւումներն են այն ամէն անարժէք ապրանքներուն որ յետին և մթին դարերու աւելորդ, անհարկի և անճաշակ խնոցում են, ինչպէս փոքր ի շատէ յայտնի է անոնց որ քիչ մը հնութեան գիտութիւնն ու ճաշակն ունին։

Նորադանդութեան կամ Անկլիքանութեան բարքերուն, ծէսին և դաւանութեան վրայ ձեւել փորձելը հայ եկեղեցին՝ անգիտակից ըլլալ է մեր պայծառ ու հաւրուստ սրբազան հնութեան՝ որ Առաքելոց ու Ս. Հարց ձեռքով է մեզի փոխանցուած։ Եթէ բարեկարգութեան հարկ կայ, հարկ է այն ըլլայ, անգամ մ'ալ ըսենք, մեր Ս. Հարց ձեռքով, հոս ալ կրնանք կրկնել Աւրշանի հետ. «Եւ, կանգնէ՛ դու զքեզ, զաւակ ես երկնի»։

Ապագան չեմ գիտեր որքան ամօթով պիտի յիշէ ժընեւի կամ Լամպէթի հայ եկեղեցական մասնակցութիւնը. միթէ հայ եկեղեցին բողոքականներէն կամ Անկլիքաններէն հաւատք մուրալու հարկն ունէր. ուսկից է և ո՞ր անոնց առաքելական հաւատքը, որ զծով, որ շառաւիղով։

Ի զո՞ր վաստակած է ուրեմն Լուսաւորիչ, ի զո՞ր կուտած ու բարդած է Ս. Թարգմանչաց կաճառը հայ եկեղեցւոյ գանձարանին մէջ բոլոր նախնական ու հին եկեղեցւոյ սրբազան մատենագրութիւնը, թողունք Աստուածաշունչի Հին և Նոր Կտակարանը, ու կարելի է մի առ մի յիշել Իգնատիոսն ու Երանոսը, Եփրեմն ու Աթանասը, ու Գրիգորները, Բարսեղները, Ոսկեբերանները, Յովհաննէսներ ու Կիրեղները, ինչպէս նաեւ մեր Հարց ինքնագիր գործերը անթիւ և անհամար որոնք առաւելօքն կը բաւեն մեզի Թարգմանելու Աստուծոյ պատգամները։

Ուրացութիւն մը չէ՞ Օձնեցիին կամ Ծնորհալին, երբ իրը Անկլիքաններէն է որ պիտի սորվինք եղբւր մէկ անձի և երկու բնութեան խնդիրը. ինչո՞ւ կեղծել թէ հայ յերբ Քաղկեդոն մերժած չեն. մերժած են,

այո՛, թիւր տեղեկութեանց հիմերու վրայ, ինչպէս կ'աւանդէ պատմութիւնը, սակայն վարդապետական հարցին մէջ միշտ ուղղադաւան եղած են. վկայ ամբողջ շարահանները, վկայ բոլոր Ս. Հարց վկայութիւնները Քաղկեդոնէն առաջ ու վերջ։

Թողու մեր Ս. Հարքը, թողու մեր սրբազան հնութիւնը ու երթալ երէկուան աղանդաւորներէ հաւատք մուրալ, ուրանալ է Լուսաւորչի լոյս հաւատքը ու մոռնալ մեր արժանապատուութիւնը, ստորնանալով անոնց առջեւ որ կտրուած ու գոսացած ոստերու պէս օրէ օր կը չորնան, կը բեկբեկին ճակատագրականօրէն դատապարտուած փոշիանալու և ցնդելու հազար հովերու՝ ինչպէս բողոքականները։

* * *

Վերաշինենք ԳՊՐՈՅՐ. ահա հոս է ազգութեան սրբարանը. անկից կը կախուի մեր Զեղին ճակատագիրը. գայն շատ խոր ըմբռնած էր Մեսրոպ։

Ըլլայ մայր հողին վրայ, ու եւս առաւել օտարութեան մէջ՝ մեր ազգին քաղաքակրթութեան պատմութիւնն է միայն որ մեր սերունդին մէջ կը ստեղծէ հայ ոգին, ազգասիրութիւնը, հայրենիքի սէրն ու աւոր դատին նուիրումը։

Սորվեցընենք մեր սերունդին հայ լեզուն, հայ պատմութիւնն ու հայ մատենագրութիւնը ինչպէս որ պէտք է, իր հնութեան մէջ, իր համեմատական գեղեցկութեան ու հարստութեան մէջ, և այն ատեն է որ պիտի տեսնենք թէ որքան մեծ ու գեղեցիկ բարոյական մը կը ծնի մեր սերունդներուն մէջ։

Պէտք է մոռնանք որ առժամայ կամ պարագայական նմանութիւնն ու չքաւորութիւնը մեզ կը լքէ ու կը ստրկացնէ մեզ՝ օտար ու անծանօթ տէրերու առջեւ. միայն տոհմային դաստիարակութիւնն է որ եսի և արժանապատուութեան, կորովի և նկարագրի գեղեցիկ դրոշմը կու տայ. թիւնը պիտի փոխանցեն սերունդին։ Ահա թէ որքան սրբազան ու անտրամադրելի

հարց է՝ ցեղային նկատումով՝ հայ դպրոցի հարցը, որուն մասին դեռ չկրցանք ծանրանալ ու շեշտել որքան հարկ էր։

Աւելորդ չէ շեշտել անշուշտ եւրոպական կրթութեան պատիր հրապոյրը որ շատ մը հայեր կը դիւթէ, ու անոնք առաւելագոյն դրամ ու զոհողութիւն չեն խնայեր զժախտաբար տխուր դատի մը համար, այսինքն իրենց զաւակներն օտարացընելու և հայութեան համար մեղքը նետելու։ Տխուր հետեւանք՝ որուն գիտակցութիւնը կը պակսի անոնց քով, կամ գուցէ յոյսն ունին յետոյ հայկական կըրթութիւն տալու։

Բայց դաստիարակութեան որ օրէնքին համեմատ է այդ, կամ որ փորձառութիւնն է որ կը թեկադրէ կամ կը վաւերացնէ։

Թարմ ու գիւրաթեք մանուկ սիրտն ու հոգին ինչ դրոշմ որ առաւ նախապէս, այն է իր վրան տիրապետողը, իր հոգին ու նկարագիրը կազմողը, հետեւողը ամէն ձեւ՝ անանց մը պիտի ըլլայ, արտաքին ու պատահական. մանաւանդ թէ շատ անգամ, ինչպէս տեսած ու լսած ենք, հայութիւնը անհրապոյր կը դառնայ այդպիսիներուն, ու անոնք ամօթով կը յիշեն իրենց ազգութիւնը, ու վերջապէս ազգութեան մոռացութեան մէջ կը կորսուին։

Անհատն ու ընկերութիւն և ազգը գաղափարականով է որ կ'ապրին բարձր, ազնիւ, մեծագործ։ Գաղափարականները կրկին են, ինչպէս է մարգս, կրօնքը իր հոգին է, ազգութիւնը՝ իր մարմինը. անոնց մասնակցութիւնը անհրաժեշտ է իրարու, ինչպէս մարմինը՝ հոգւոյն, այսպէս ազգութիւնը՝ կրօնքին. երբեք զիրար չեն ջնջեր. մանաւանդ թէ երկուքին համեմալ ու ներդաշնակ ապրումն է որ կրկին գեղեցկութիւն կը ստեղծէ։

Հարկ չկայ ըսել թէ որքան նախապաշարեալ ու ստայօդ կեղծիք մըն է կրօնքին վերագրել ազգամեծ ձգտումը. մենք գիտենք որ մեր մէջ ամէնէն մեծ հաւատացեալներն և կրօնասէրներն էին ամենամեծ ազգասէրները. մենք կրնանք Լուսաւորչէն, Տրդատէն, Ներսէսներէ, Մուշեղներէ ու Մանուէլներէ, Սահակէ ու Մեսրոպէ, Վարդանէ ու Վահանէ աւելի մեծ կրօնասէրներ մատնանշել, մանաւանդ թէ սուրբեր՝ որոնք խորաններու վրայ կը մեծարէ հայ եկեղեցին. և սակայն նոյն այդ անձերն են որոնցմէ վեր ու գերագոյն հայրենասէր չէ երեւցած մեր պատմութեան դարաւոր շրջաններուն մէջ։

Կրօնք և Հայրենիք, ահա ինչ որ կը ծնին Էկեղեցւոյ և Դպրոցի ծոցէն. երբ չեն են եկեղեցին ու դպրոցը, վստահ ըլլանք թէ չեն ու բարեկարգ կ'ըլլայ մեր ազգային միտքն ու բարոյականը՝ ընտանեկան ու քաղաքական շրջանակին մէջ։ Կրօնքը կ'ազնուացնէ, կը սրբագործէ հոգիները դիւցազնօրէն նահատակուելու իրենց անձին և ընկերին համար. դպրոցը կը կրթէ գայն ու կը տանի կրօնքին. կը փայլեցնէ շատ մը տաղանդներ որ անտեսուելով պիտի զրկուէին փառքէ մը՝ որ փառքը պիտի ըլլար նաեւ Հայրենիքի ու հաճոյքը ամբողջ ժողովրդեան մը. երբ կանգուն ու բազմաթիւ ըլլան անոնք, որքան նոր աստղեր ու համաստեղութիւններ պիտի պայծառացնեն հայ երկինքը։

Ահա մեր խորհրդածութիւններն ու թելադրութիւնները Ամանորի մուտքին, մեր սրտեռանդն շնորհաւորութեան հետ լաւագոյն և երջանկագոյն կեանքի մը՝ որուն բովանդակ ձգտումն և աշխատանքը պիտի նուիրուի ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ։

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՉԻՊԵԱՆ